

Η κατάσταση σήμερα

*Ιερουσαλήμ, ακυβέρνητη πολιτεία!
Άγνωστες γλώσσες της Βαβέλ,
χωρίς συγγένεια με τη γραμματική
το συναξάρι μήτε το ψαλτήρι
που σ' έμαθαν να συλλαβίζεις το φθινόπωρο
σαν έδεναν τις ψαροπούλες στα μουράγια *
άγνωστες γλώσσες κολλημένες
σαν αποσιγάρα σβηστά σε χαλασμένα χείλια.*

Ο Στρατής Θαλασσινός στη Νεκρή Θάλασσα

*Και όμως πρέπει να λογαριάσουμε πως προχωρούμε...
Αν είναι ανθρώπινος ο πόνος δεν είμαστε άνθρωποι μόνο
για να πονούμε ...*

Ένας γέροντας στην ακροποταμιά
Γιώργος Σεφέρης

Παρά την αυστηρότατη εφαρμογή των κατασταλτικών μέτρων και τις διάφορες φαινομενικές εναλλαγές της πολιτικής, η σημερινή κατάσταση, παγκόσμια, είναι χειρότερη από οποιαδήποτε άλλη εποχή στο παρελθόν. Όπως δείχνει η ιστορία των δύο τελευταίων αιώνων, μάλλον σ' ένα σισύφειο έργο έχουμε εμπλακεί. Οι κατά καιρούς 'πόλεμοι κατά των ναρκωτικών' που κηρύσσονται από τις Η.Π.Α. και τους 'συμμάχους' φέρνουν τα αντίθετα αποτελέσματα από εκείνα που περιμένουμε. Θα αναρωτιέται, άραγε, κανείς αν οι σκοποί που προαναγγέλλονται σ' όλες αυτές τις εκστρατείες είναι ταυτόσημοι με εκείνους που πραγματικά επιδιώκονται ή, απλά, τα μέτρα που λαμβάνονται είναι στάχτη στα μάτια του κόσμου;

Ο Γρίβας (1997), επιχειρηματολογεί πως το 'πρόβλημα των ναρκωτικών' δεν είναι παρά ένα κατασκεύασμα της αμερικανικής ιμπεριαλιστικής πολιτικής, το οποίο της χρησιμεύει σαν εργαλείο για να επιβάλει και να επεκτείνει παγκόσμια την κυριαρχική της θέση. Σε σχετικό άρθρο του στην εφημερίδα 'Η Καθημερινή' αναφέρει:

«Η απαγόρευση ορισμένων ψυχοτρόπων ουσιών είναι μια τυπική ιμπεριαλιστική επιχείρηση με προφανείς οικονομικούς και πολιτικούς στόχους. Πίσω από τον δήθεν 'πόλεμο κατά των ναρκωτικών' που οργανώνει, επιβάλλει, χρηματοδοτεί και καθοδηγεί η Ουάσιγκτον, βρίσκεται πρωτίστως η κρατική εξουσία, διάφοροι πολιτικοί, οικονομικοί και στρατιωτικοί κύκλοι και τα επιτελεία των μυστικών υπηρεσιών και του οργανωμένου εγκλήματος της Αμερικανικής Αυτοκρατορίας.

Ο δήθεν 'πόλεμος κατά των ναρκωτικών' είναι ένα προνομιούχο εργαλείο της αμερικανικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής που χρησιμοποιείται για τον έλεγχο του πληθυσμού (στο εσωτερικό) και για τη διαρκή επέκταση (στο εξωτερικό), με κεντρικό αντικείμενο και στόχο τη συντήρηση και τη διευρυμένη αναπαραγωγή ενός πλέγματος ληστρικών σχέσεων που επιτρέπει στις ΗΠΑ

με το 6% του παγκόσμιου πληθυσμού να ληστεύουν και να καταναλώνουν κάθε χρόνο το 50% των παγκόσμιων πρώτων υλών που είναι απαραίτητες για τη συντήρηση του σημερινού τρόπου ζωής»¹.

Τα αποτελέσματα της κατασταλτικής πολιτικής είναι προφανή. Σύμφωνα με στοιχεία που έχει φέρει στη δημοσιότητα ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (United Nations Chronicle, 1998), σημαντικότερη αύξηση έχει παρατηρηθεί και στην καλλιέργεια του οπίου, καθώς και στην κατανάλωση ηρωίνης, την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Υπολογίζεται ότι, το 1997 σχεδόν 2,7 εκατομμύρια στρέμματα γης χρησιμοποιήθηκαν για παράνομη καλλιέργεια οπίου. Το 80% αυτής της γης ανήκε μόνο σε δύο χώρες, τη Μιανμάρ (Βιρμανία) και το Αφγανιστάν, οι οποίες ήταν υπεύθυνες και για το 90% της παγκόσμιας παραγωγής εκείνη τη χρονιά. Η παραγωγή του οπίου, εκείνη τη χρονιά, πλησίασε τους 5.000 τόνους, τριπλάσια από αυτή του 1985. Μετά την επεξεργασία του², και αφού συνυπολογιστούν οι κατασχέσεις και άλλες απώλειες, η ποσότητα αυτή προσέφερε στους παράνομους διακινητές και εμπόρους 300 τόνους καθαρής ηρωίνης. Από δω και πέρα ο καθένας μπορεί να κάνει τους δικούς του υπολογισμούς και να βγάλει τα συμπεράσματά του. Παίρνοντας υπόψη, πρώτο, πως η ηρωίνη που φτάνει στον τελικό αποδέκτη είναι νοθευμένη από 80% έως 95%, και, δεύτερο, πως το κόστος ενός γραμμαρίου αυτού του νοθευμένου μείγματος, στην ελληνική μαύρη αγορά εκείνη την εποχή, κυμαινόταν από 10.000 έως 20.000 δραχμές - ανάλογα με την ποιότητα και τις διασυνδέσεις (κοινώς τις 'άκρες') που διαθέτει κάποιος για να προμηθευτεί - τότε, μπορούμε να φανταστούμε τα αστρονομικά ποσά τζίρου που έχει, παγκόσμια, το εμπόριο της ηρωίνης.

Δημοσιεύσεις του έγκριτου περιοδικού 'The Economist' (1994, αναφ. στο Γρίβας, 1997), υπολογίζουν τον παγκόσμιο τζίρο όλων των απαγορευμένων ψυχοδραστικών ουσιών ότι ανέρχεται σε 500 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως.

«Το μυθώδες αυτό ποσό είναι μεγαλύτερο από το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν των επτά πλουσιότερων χωρών του κόσμου, ισοδυναμεί με μια δαπάνη 1,5 δισεκατομμυρίου δολαρίων την ημέρα και αντιστοιχεί σε 100 δολάρια το χρόνο για κάθε κάτοικο του πλανήτη και, εάν ήταν δυνατό να διατεθεί με άλλους τρόπους, θα μπορούσε να εξαλείψει την πείνα, την ανέχεια και την αθλιότητα σε όλο τον πλανήτη μέσα σε ελάχιστο χρόνο» (σ. 235).

Οι λόγοι της συνεχιζόμενης και επαναλαμβανόμενης αποτυχίας στην αντιμετώπιση των 'ναρκωτικών' είναι πολλοί. Αλληγορικά, μπορούν να παρομοιαστούν σαν παραμορφωτικές διόπτρες, που φορά η κοινωνία μας, και μας κάνουν να βλέπουμε τα πράγματα διαστρεβλωμένα, μέσα από τα συμφέροντα εκείνων που έντεχνα μας τις έχουν φορέσει. Σαν κοινωνία δεν αισθανόμαστε ακόμη ικανοί να τις πετάξουμε από τα μάτια μας και να δούμε τα πράγματα στην πραγματική τους διάσταση, ίσως, επειδή, εκείνοι που έχουν συμφέρον να τις φοράμε, να μας έχουν εμφυτεύσει φοβίες, ότι αν τις βγάλουμε δεν θα βλέπουμε καλά -όπως εκείνοι θέλουν- ή δεν θα βλέπουμε καθόλου. Η Krivanek (1988), με απλές σκέψεις, συνοψίζει αυτονόητα συμπεράσματα:

«Ένα μεγάλο μέρος της τρέχουσας προσπάθειας έχει αντιλήψεις πολεμικές, και η ουσία του σχεδίου μάχης στον πόλεμο των ναρκωτικών είναι ότι ο εχθρός μπορεί να νικηθεί μόνον εάν ο στρατός είναι αρκετά ισχυρός. Όλο και περισσότερα χρήματα, χρόνος και τεχνογνωσία διοχετεύονται στην επιβολή του νόμου για τα ναρκωτικά, αλλά η διαθεσιμότητα και η χρήση των παράνομων ουσιών συνεχίζεται αμείωτη. Ένας σπουδαίος λόγος αυτού του γεγονότος είναι η σχεδόν παντελής αποτυχία να εξεταστούν με προσοχή οι οικονομικές και γεωπολιτικές όψεις της κατάστασης.

Η ηρωίνη, μαζί με μια πλατιά γκάμα ουσιών όπως η αλκοόλη, ο καφές, ο καπνός, η κάνναβη και η κοκαΐνη μεταβάλουν τη διάθεση και τις νοητικές διαδικασίες με τέτοιο τρόπο έτσι που να τις βρίσκουν επιθυμητές οι άνθρωποι. Οι περισσότερες ψυχοδραστικές ουσίες κάποια περίοδο στην ιστορία τους

¹ Η Καθημερινή, Κυριακή 6^η Ιανουαρίου 2002, σ. 4.

² Η αναλογία ηρωίνης που παράγεται μετά από την επεξεργασία του οπίου είναι, περίπου, 1 μέρος ηρωίνης από 10 μέρη οπίου, ανάλογα με τις ποιότητες.

υποτάχτηκαν στη νομική εξουσία και, κατά κύριο λόγο, είναι ιστορικά τυχαίο συμβάν που η ηρωίνη, η κοκαΐνη και η κάνναβη είναι σήμερα παράνομες. Ακόμη και ο καφές και ο καπνός ήταν παράνομα στις εποχές τους, και η αλκοόλη συνεχίζει να είναι σε μερικές κουλτούρες. Οι κυρώσεις για τη χρήση τους, όπως και τώρα, ήταν δρακόντειες, και σε όλες τις περιπτώσεις απέτυχαν ν' αλλάξουν και πολύ τη μορφή της χρήσης. Καμιά από αυτές τις ουσίες δεν έχει επιτυχώς εξαλειφθεί άπαξ και έχει εδραιωθεί. Και γιατί όχι; Εάν θέλαμε να πετύχουμε ένα σκοπό θα ήταν σίγουρα παράλογο και γελοίο να επιδιώκουμε μια πολιτική η οποία ποτέ δεν έχει πετύχει - και φαίνεται ότι [και τώρα] κάνουμε ακριβώς το ίδιο πράγμα» (σ. 103-104).

Τα συμφέροντα

Πολλοί παράγοντες είναι εκείνοι που έχουν συμφέροντα από την παρούσα κατάσταση και παίζουν δόλιο ρόλο για τη συντήρηση του 'προβλήματος των ναρκωτικών'. Τα συμφέροντα που απορρέουν δεν είναι μονάχα μεγάλα αλλά ποικιλόμορφα και αλληλο-υποστηριζόμενα, άλλα προφανή και άλλα καλυμμένα. Εδώ θα σκιαγραφηθεί μοναχά η κορυφή του παγόβουνου των συμφερόντων.

Είναι αυτονόητο ότι αυτοί που καρπώνονται την παρούσα κατάσταση είναι όλοι εκείνοι που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα στις διάφορες βαθμίδες εκμετάλλευσης του εμπορεύματος. Αυτοί είναι οι καλλιεργητές του οπίου, οι επεξεργαστές του σε ηρωίνη, οι διακινητές, οι διαμεσολαβητές, οι μεγαλέμποροι, οι διευκολυντές, οι 'πλυντηριούχοι' του μαύρου χρήματος, οι λιανέμποροι και τα 'βαποράκια' που στην πλειοψηφία τους είναι και οι ίδιοι καταναλωτές. Οι πρώτοι και οι τελευταίοι στην αλυσίδα, εμπλέκονται από ανάγκη. Οι υπόλοιποι, που βρίσκονται στο μέσο, ελκύονται από το πολύ χρήμα και δεν θα είχαν κανένα λόγο να επιθυμούν την αλλαγή του νομικού καθεστώτος που ισχύει σήμερα, γιατί κάτι τέτοιο θα σήμαινε την εξάλειψή τους από την αγορά.

Παραγωγοί και κυβερνήσεις

Η παπαρούνα του οπίου, *μηκών η υπνοφόρος*³, είναι φυτό που ευδοκιμεί εύκολα σε τροπικά και υποτροπικά κλίματα. Είναι φυτό μονοετές και ο ανθός του εμφανίζεται τέσσερις μήνες μετά τη σπορά. Κάτω υπό ιδανικές συνθήκες μπορεί να επιφέρει και δύο σοδιές το χρόνο. Έχει στέλεχος ευθύ,

γαλαζιο-πράσινο, που φτάνει σε ύψος έως και 1,3 μέτρο, από το οποίο βγαίνουν λίγα μακρόστενα οδοντωτά φύλλα. Στην άκρη του στελέχους βγαίνει ένας πολύ όμορφος ανθός με διάμετρο 10 έως 15 εκατοστά, που αποτελείται από την κάψα, σαν ένα καρύδι, στη βάση της οποίας εκτείνονται τα πέταλα. Αυτά έχουν χρώμα υπόλευκο, με πολύ ελαφριά ρόδινη απόχρωση και σκούρες κόκκινες προς ιώδεις κηλίδες στη βάση. Όταν το φυτό είναι σε πλήρη ανθοφορία και μόλις αρχίζουν να πέφτουν τα πέταλα του ανθού, χαράσσεται η κάψα απ' όπου βγαίνει μια σκούρα γκριζο-πράσινη ρητίνη, το όπιο.

³ Βοτανολογικά: *Papaver Somniferum*

Υπάρχουν σημαντικοί οικονομικοί παράγοντες, σε περιφερειακό και κρατικό επίπεδο των παραγωγών χωρών, που καθιστά την καλλιέργεια του οπίου ανθεκτική σε εξωγενείς πιέσεις που προσπαθούν να την ανακόψουν. Οι *παραγωγοί*, συνήθως, είναι απλοί αγρότες οι οποίοι παραδοσιακά έχουν μάθει, από γενιά σε γενιά, να καλλιεργούν το όπιο - κάτι παρόμοιο με τους καπνοκαλλιεργητές και αμπελουργούς στην Ελλάδα. Η παπαρούνα του οπίου είναι ένα φυτό που ευδοκιμεί εύκολα, ακόμα και κάτω από δύσκολες κλιματολογικές συνθήκες, εκεί όπου άλλες καλλιέργειες θα αποτύγχαναν. Είναι μια καλλιέργεια με υψηλές αποδόσεις, και το προϊόν της έχει σταθερή ζήτηση και καλή τιμή. Θα ήταν πολύ δύσκολο, επομένως, να εγκαταλειφθεί και ν' αντικατασταθεί από άλλες καλλιέργειες που θα ήταν ικανές να στηρίξουν την αγροτική οικονομία της περιοχής.

Το όπιο, επίσης, παρέχει στους αγρότες τη σιγουριά μιας σταθερής επένδυσης, σ' ένα ασταθές οικονομικό περιβάλλον, και θα ήταν πολύ δύσκολο να βρεθεί κάτι άλλο να το αντικαταστήσει στις απόμακρες περιοχές όπου ζουν. Για παράδειγμα, το ακατέργαστο προϊόν, μετά τη συγκομιδή του, διαμορφώνεται σε μπάλες και μπορεί να αποθηκευθεί για χρόνια, χωρίς καμιά ιδιαίτερη συσκευασία ή τρόπους συντήρησης. Ο αγρότης μπορεί να το εξαργυρώσει κάποια μελλοντική στιγμή, σε περιόδους αναδουλειάς, αρρώστιας, οικονομικής δυσπραγίας ή, απλά, να το προικίσει στο παιδί του ή να το έχει στα γεράματα όταν δεν θα μπορεί πια να εργαστεί.

Είναι πολύ δύσκολο οι άνθρωποι αυτοί να πειστούν να αντικαταστήσουν τις καλλιέργειές τους με άλλες, χωρίς να υπάρξουν ουσιαστικά αντισταθμιστικά κίνητρα. Σε αρκετές περιπτώσεις του παρελθόντος όπου διεθνείς οργανισμοί προσέφεραν οικονομικά κίνητρα για αντικατάσταση των καλλιεργειών ήταν χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα. Ήταν φορές, που οι αγρότες έλαβαν ένα ελάχιστο ποσοστό των χρημάτων που προορίζονταν γι' αυτούς, γιατί, καθοδόν, η μερίδα του λέοντος είχε καταβροχθισθεί από διεφθαρμένους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς της χώρας τους. Άλλες φορές, πάλι, οι αγρότες έλαβαν σημαντικά κίνητρα και άλλαξαν τις καλλιέργειές τους. Μετά από μερικά χρόνια, όμως, επανήλθαν στο όπιο γιατί δεν υπήρχαν σταθεροί μηχανισμοί στήριξης για τη μόνιμη αλλαγή της καλλιέργειας.

Είναι συχνές οι περιπτώσεις όπου *κυβερνήσεις* των παραγωγών χωρών δεν παρεμβαίνουν και αποφεύγουν να πάρουν μέτρα, για πολλούς λόγους (Lamoyr & Lamberti, 1986 * McCoy, 1980). Οι χώρες αυτές, συνήθως δεν έχουν τις οικονομικές δυνατότητες να αντιπροτείνουν και να στηρίξουν, μόνιμα, εναλλακτικές καλλιέργειες. Υπάρχουν, επίσης, οι περιπτώσεις χωρών του τρίτου κόσμου όπου οι κυβερνήσεις τους προσπαθούν, δήθεν, ν' ανακόψουν την παραγωγή, ενώ στην ουσία κάνουν τα στραβά μάτια. Συχνά, για τις χώρες αυτές οι εξαγωγές του οπίου δεν είναι, απλά, ένα καλό στήριγμα του ισοζυγίου πληρωμών τους αλλά το σημαντικότερο. Θα τους ήταν αδύνατο να εγκαταλείψουν την παραγωγή εάν δεν γινόταν, παράλληλα, και αναδιάρθρωση της οικονομίας, κάτι που για τις περισσότερες είναι πρακτικά αδύνατο κάτω από τις επικρατούσες συνθήκες. Το όπιο χρησιμεύει, επίσης, σαν ένα καλό διαπραγματευτικό χαρτί στα διεθνή fora, για να εξασφαλίσουν από τα πλουσιότερα κράτη ακόμα ευνοϊκότερους όρους στην προσπάθεια προώθησης εναλλακτικών καλλιεργειών και οικονομικών αναδιαρθρώσεων.

Άλλες φορές, πάλι, δεν επιβάλλεται κατασταλτική πολιτική, γιατί η ανέχεια που θα δημιουργούσε στον απομακρυσμένο αγροτικό πληθυσμό θα ενίσχυε τα ήδη υπάρχοντα αντικαθεστωτικά κινήματα και θα υποδαύλιζε επαναστατικές τάσεις. Από την άλλη, πολλά από τα *επαναστατικά κινήματα* χρηματοδοτούν τις δραστηριότητές τους από εισοδήματα προερχόμενα από την παροχή προστασίας στους καλλιεργητές, επεξεργαστές και διακινητές. Συχνά, τα ίδια τα κινήματα πραγματοποιούν προς όφελός τους την επεξεργασία και διακίνηση, έτσι που να καθορίζουν και τις τιμές εξαγωγής. Παράδειγμα είναι τα κινήματα Shan United Army και Shan United Revolutionary Army που μάχονται για την ανεξαρτησία της περιοχής Shan από τη Βιρμανία, τα οποία κατά καιρούς βρίσκονται σε αντιπαλότητα και μεταξύ τους. Όταν συμβαίνει το δεύτερο η τιμή του προϊόντος πέφτει, προσπαθώντας η μία ομάδα να πλήξει οικονομικά την άλλη. Όταν υπάρχει ηρεμία μεταξύ τους

η παραγωγή αυξάνεται και οι τιμές ανεβαίνουν (Krivanek 1988). Οι κυβερνήσεις, σε τέτοιες περιπτώσεις, είναι διστακτικές να παρέμβουν γιατί, συνήθως, δεν έχουν τη δυνατότητα να έρθουν σε ένοπλη αντιπαράθεση. Τα κινήματα είναι οικονομικά ισχυρά, διάσπαρτα σε απόμακρες περιοχές και έχουν την εύνοια των αγροτών στους οποίους και παρέχουν -προς αμοιβαίο όφελος- την προστασία τους.

Αν, τελικά, κάποια χώρα κατορθώσει και αλλάξουν οι αγρότες την παραγωγή τους, τότε, το σταθερό και σίγουρο εισόδημα που προσφέρει η καλλιέργεια του οπίου μπορεί εύκολα να πείσει τους αγρότες κάποιας άλλης χώρας, με οικονομικά και πολιτικά προβλήματα, να πάρουν καλύψουν το κενό. Και η ιστορία επαναλαμβάνεται.

Εμπόριο και διευκολυντές

Το εμπόριο της ηρωίνης, σήμερα, είναι μια καινούρια Λερναία Ύδρα, η οποία δεν βγάζει, πια, ένα μόνο νέο κεφάλι για εκείνο που της αποκόπτεται, όπως το μυθικό τέρας - βγάζει πολλαπλάσια. Τα ποσοστά κέρδους του παράνομου εμπορίου είναι υπέρογκα. Ο Λιάππας (1991), αναφερόμενος σε κοινωνικοοικονομικές μελέτες του 1971, τα προσδιορίζει στο 160.000 %. Γράφει σχετικά: «...για το 1971, 10 κιλά όπιο που αρχικά κόστιζε 250 δολάρια, μέσω διαφόρων επεξεργασιών και νοθείας επέφερε τελικά 400.000 δολάρια πωλούμενο ως ηρωίνη στη μαύρη αγορά των δρόμων» (σ. 104).

Το εμπόριο διεκπεραιώνεται από χιλιάδες μικρές και μεγάλες ανεξάρτητες ομάδες διακινητών και εμπόρων, που απασχολούν εκατοντάδες χιλιάδες 'αναλώσιμα' άτομα, για τα οποία πάντα υπάρχουν πρόθυμοι αντικαταστάτες, αφού προσφέρονται πολύ υψηλές αμοιβές.

Η διακίνηση και το εμπόριο των παράνομων ουσιών θα ήταν κατά πολύ δυσκολότερη, έως αδύνατη, εάν δεν υπήρχαν οι λεγόμενοι *διευκολυντές*. Η διαφθορά διαβρώνει τις κοινωνίες και είναι μια μάστιγα πολύ χειρότερη από εκείνη των 'ναρκωτικών'. Εάν δεν υπήρχε η πρώτη, πολύ πιθανόν να μην υπήρχε ούτε και η δεύτερη, γιατί, το ρίσκο που θα έπαιρναν οι έμποροι θα ήταν τεράστιο και, επομένως, πολύ λιγότεροι θα ήταν διαθέσιμοι να το αναλάβουν. Από την άλλη πλευρά, οι ηθικές αξίες θα έπαιρναν την πραγματική τους διάσταση στην κοινωνία και οι ηθικοί φραγμοί πολύ δυσκολότερα θα παραβιάζονταν.

Οι διευκολυντές δεν είναι παρά μερικοί -ή συχνά αρκετοί- διεφθαρμένοι κρατικοί λειτουργοί και μηχανισμοί, οι οποίοι βρίσκονται σε όλα τα μήκη και πλάτη της εξουσίας (McCoy, 1980). Τα κέρδη του εμπορίου είναι τεράστια και, επομένως, ικανά να δελεάζουν και να εξαγοράζουν αδρά ευκολόπιστες συνειδήσεις, οι οποίες, με τη σειρά τους, διευκολύνουν με πολλούς τρόπους τις παράνομες δραστηριότητες - είτε με το να κάνουν τα στραβά μάτια, είτε να είναι ελαστικοί στην άσκηση των καθηκόντων τους, είτε με το να προειδοποιούν τους χρηματοδότες τους για τα σχέδια των υπηρεσιών τους, κ.τ.λ.. Ακόμη και στην Αυστραλία, που μπορεί να θεωρηθεί κατά τ' άλλα μια συγκροτημένη και προοδευτική κοινωνία, η διαφθορά γύρω από τα κυκλώματα του λαθρεμπορίου ναρκωτικών δεν έχει αφήσει αλώβητο τον κρατικό μηχανισμό της. Έχει πάρει τέτοιες διαστάσεις ώστε να μην είναι πλέον ένα περιφερειακό και αμελητέο φαινόμενο. Έτσι αναφέρει ο Mugford (1982), ο οποίος βλέπει την επιλεκτική δίωξη των εμπόρων από τις Αρχές ως μοχλό μείωσης του εμπορικού ανταγωνισμού και εξασφάλισης υψηλών ποσοστών δωροδοκίας.

«Οι μηχανισμοί της αγοράς που συντηρούν τα υψηλά κέρδη του εμπορίου ηρωίνης είναι οι ίδιες οι έμπρακτες προσπάθειες περιορισμού του εμπορίου. Οι περισσότεροι μικροί ανεξάρτητοι διαχειριστές διώκονται και συχνά συλλαμβάνονται. Μερικοί από τους μεγαλοεισαγωγείς υπόκεινται επίσης σε πιέσεις, και η λειτουργία διακίνησης στο πεζοδρόμιο παρενοχλείται συστηματικά. Γνωρίζουμε επίσης, όμως, ότι οι περισσότερες από τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις λαθρεμπορίου λειτουργούν για μακρές περιόδους ανενόχλητες, και μερικοί πιθανόν να είναι σχεδόν απρόσβλητοι από την ποινική δίωξη.»

Η σχετική ασυλία στην ποινική δίωξη επιτυγχάνεται μέσω φιλοφρονητικών δώρων και δωροδοκιών.

Μόνον οι πλέον αφελείς θα πιστεύουν τώρα πως αυτά δεν συμβαίνουν στην Αυστραλία. Η διαφθορά στην αστυνομία είναι σχεδόν βέβαιη, σοβαρή και πλατιά διαδεδομένη. Υπάρχουν σχετικά πρόσφατα στοιχεία που υποδηλώνουν ότι αυτή η διαφθορά συνδέεται και με την ενεργό πολιτική διαφθορά...

Το τελικό αποτέλεσμα είναι μάλλον ένα κομψό, αν και δυσάρεστο, σύστημα. Η διαφοροποιημένη [επιλεκτική] παρενόχληση [μιας μερίδας διακινητών από τις αρχές] κρατά χαμηλά τον ανταγωνισμό. Η απουσία του ανταγωνισμού οδηγεί σε περιορισμένες προμήθειες και υψηλές τιμές. Οι υψηλές τιμές αποφέρουν υπερκέρδη. Τα υπερκέρδη χρησιμοποιούνται (μεταξύ άλλων) και για να αυξηθούν τα κεφάλαια που θα εμβραθύνουν περαιτέρω τη διαφθορά και θα διατηρήσουν τις υπάρχουσες 'συνδέσεις'» (σ. 64-65).

Η διαφθορά διαβρώνει και το ελληνικό θεσμικό σύστημα σε πολύ μεγάλο βαθμό. Το μέγεθός της αντικατοπτρίζεται και στην αναφορά του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, κ. Κρουσταλάκη, γύρω απ' αυτό το θέμα. Απευθυνόμενος προς τη γενική συνέλευση της Ένωσης Εισαγγελέων, το Δεκέμβριο 2002, περιέγραψε με τα μελανότερα χρώματα το φαινόμενο. Μεταξύ άλλων, ανέφερε χαρακτηριστικά και τα εξής: «Οι λέξεις συνδιαλλαγή και διαφθορά πολλές φορές ωχριούν μπροστά στην πραγματικότητα. Πρόκειται για φαινόμενα που φτάσαμε στο σημείο, συνήθως, να θεωρούνται φυσικά και αυτονόητα...». Και κατέληξε λέγοντας: «Το ξίφος της δικαιοσύνης πρέπει χωρίς καμία απολύτως διάκριση να στρέφεται έγκαιρα και αποτελεσματικά εναντίον οποιουδήποτε παρανομεί, όσο ψηλά κι αν βρίσκεται ή όσο ισχυρός κι αν εμφανίζεται»⁴. Ενάμιση μήνα αργότερα (Πέμπτη, 23 Ιανουαρίου 2003), κατά τον χαιρετισμό του στην κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Αθηνών, ο κ. Κρουσταλάκης συνέχισε να επισημαίνει τις ευθύνες των εισαγγελέων και τους προέτρεψε να αφοσιώνονται στην εκτέλεση των καθηκόντων τους κατά της διαφθοράς, απρόσκοπτα και αμερόληπτα⁵.

Σε παρόμοιο μήκος κύματος κινήθηκε σε ομιλία του και ο Πρόεδρος της Βουλής, κ. Απόστολος Κακλαμάνης, ο οποίος, χαρακτηρίζοντας τη διαφθορά ως Λερναία Ύδρα, είπε μεταξύ άλλων: «Ματαιοπονούμε όσο οι κοινωνικές και οι πολιτικές μας δυνάμεις, η διανοήση και ο επιχειρηματικός κόσμος σε κάθε χώρα συνεχίζουν να ανέχονται και σε κάποιο βαθμό ή επίπεδο, προσωπικό ή συλλογικό, να επωφελούνται από τα φαινόμενα σήψης και διαφθοράς»⁶.

Μπορεί οι Εισαγγελικές Αρχές να είναι αρκετά ευαίσθητες γύρω από το θέμα, και αγνές στις προθέσεις τους. Όμως, είναι τεράστιο το έργο που έχουν να επιτελέσουν. Ακόμα και ένα μικρό ποσοστό διεφθαρμένων λειτουργών είναι ικανό και αναγκαίο για να γίνεται η δουλειά των καλά δικτυωμένων εμπόρων, αφού, τις στιγμές που θα τους χρειαστούν, γνωρίζουν ποιοι είναι οι 'δικοί' τους και με ποιο θα εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους.

Είναι πάμπολλα τα περιστατικά της διαφθοράς, από τα οποία -για ευνόητους λόγους- μόνο ένα μικρό ποσοστό βλέπει το φως της δημοσιότητας. Αστυνομικοί δωροδοκούνται για να κάνουν τα στραβά μάτια ή, ακόμη, και να συνεργαστούν στο παρασκήνιο με διακινητές. Λειτουργοί δικαστικών και δικαστικών αρχών χρηματίζονται με σκοπό να ευνοήσουν υπόδικους. Ιατροδικαστές δωροδοκούνται για να χαρακτηρίσουν υπόδικους ως εξαρτημένους, ώστε ν' αντιμετωπισθούν με επιείκεια από τα δικαστήρια. Ψυχίατροι φυλακών χορηγούν βεβαιώσεις, αντί αμοιβής, ότι ο έγκλειστος έχει απεξαρτηθεί, ώστε όταν εκδικαστεί η έφεσή του να μειωθεί η ποινή ή να γίνει δεκτή η αίτηση αποφυλάκισής του. Δικηγόροι χρεώνουν υπέρογκα ποσά για την υπεράσπιση χρηστών. Γιατροί εμπορεύονται τις συνταγές τους. 'Θεραπευτικά' προγράμματα υπόσχονται υψηλά ποσοστά επιτυχίας, και πολλά άλλα. Ο εξαρτημένος, με άλλα λόγια, έχει καταντήσει αντικείμενο εκμετάλλευσης, όχι μόνο από τους εμπόρους, αλλά και από πάρα πολλούς άλλους που εμπλέκονται

⁴ Ειδήσεις στη διαδικτυακή πύλη «www.in.gr», Δευτέρα, 9 Δεκεμβρίου 2002.

⁵ Ειδήσεις στη διαδικτυακή πύλη «www.in.gr», Παρασκευή, 24 Ιανουαρίου 2003.

⁶ Απόσπασμα από την ομιλία του κ. Κακλαμάνη στην 3^η Διάσκεψη των Προέδρων Κοινοβουλίων της Πρωτοβουλίας Αδριατικής και Ιονίου. Διαδικτυακή πύλη «www.in.gr», Παρασκευή, 16 Μαΐου 2003.

στο φάσμα της αντιμετώπισής του. Είναι αυτονόητο, λοιπόν, ότι όλοι αυτοί που έχουν συμφέροντα - νόμιμα ή παράνομα- από την κατάσταση που επικρατεί, να έχουν και ισχυρά αντικίνητρα για να επιθυμούν την αποκλιμάκωσή της.

Το ξέπλυμα του χρήματος και οι επενδύσεις του

Σημαντικότερες υπηρεσίες στους διακινητές και εμπόρους των παράνομων ουσιών προσφέρουν οι 'πλυντηριούχοι' του μαύρου χρήματος. Τα κέρδη από τις παράνομες δραστηριότητες, επειδή είναι άδηλη η προέλευσή τους, δεν μπορούν, αυτούσια, να επενδυθούν σε νόμιμες δραστηριότητες. Τα 'πλυντήρια' είναι μηχανισμοί, απλοί ή σύνθετοι, που μεταμορφώνουν, αντί αμοιβής, τα παράνομα κέρδη σε νομότυπα. Αφού γίνει το ξέπλυμα, οι κάτοχοι έχουν πλέον τη δυνατότητα να τα επενδύσουν σε νόμιμες επιχειρήσεις, έτσι ώστε να συνεχιστεί η περαιτέρω εκμετάλλευσή τους.

Ένα απλό παράδειγμα μηχανισμού ξεπλύματος τέτοιων κερδών είναι και η ανέκδοτη ιστορία που μου αφηγήθηκε ένας πελάτης μου: Οικογένεια καλλιεργητών και διακινητών κάνναβης σε αγροτική περιοχή της Ελλάδας είχε συσσωρεύσει μεγάλα αποθέματα χρημάτων, τα οποία δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν εάν δεν περνούσαν από τη διαδικασία του ξεπλύματος. Σκέφθηκαν, λοιπόν, και άνοιξαν μια μικρή ψαροταβέρνα σ' ένα παραλιακό δρόμο της περιοχής. Στη συνέχεια, μέσα από την ταμιακή μηχανή του καταστήματος, μαζί με τις εισπράξεις, περνούσαν και χρήματα προερχόμενα από τις παράνομες δραστηριότητες, έτσι που στο τέλος της ημέρας να φαίνονται ως εισπράξεις του καταστήματος. Τα χρήματα αυτά, στη συνέχεια, φορολογούντο κανονικά από το δημόσιο και παρουσιάζονταν 'κατάλευκα' σαν το χιόνι, έτοιμα για οποιαδήποτε νόμιμη τοποθέτηση. Για καλή τους τύχη η επιχείρηση της ψαροταβέρνας είχε καλή εξέλιξη, με πολυπληθή πελατεία και αρκετά υψηλό τζίρο. Έτσι, η οικογένεια αποσύρθηκε από τις παράνομες δραστηριότητές της και αφοσιώθηκε στο ψήσιμο και στο σερβίρισμα των ψαριών.

Άλλοι, πάλι, δεν μπαίνουν στη διαδικασία λειτουργίας δικής τους επιχείρησης ως μέσον ξεπλύματος. Δίνουν τα χρήματα στον ιδιοκτήτη μιας νομότυπης επιχείρησης, ο οποίος τα παρουσιάζει ως εισπράξεις της δικής του δραστηριότητας. Αυτός, με τη σειρά του, αφού παρακρατήσει τον αναλογούντα φόρο και τη δική του προμήθεια, επιστρέφει το υπόλοιπο ποσό στους αρχικούς κατόχους υπό μορφή δανεισμού ή δωρεάς. Εάν δεν υπάρξουν επιπλοκές και ξεκαθαρίσματα λογαριασμών, αυτοί, πλέον, μπορούν να τα χρησιμοποιήσουν νομότυπα με οποιονδήποτε τρόπο επιθυμούν.

Ένας σύνθετος μηχανισμός πλυντηρίου ήταν και η διαβόητη υπόθεση στην οποία είχε εμπλακεί η Bank of Credit and Commerce International (BCCI). Η τράπεζα αυτή είναι αραβικής ιδιοκτησίας με έδρα το Λουξεμβούργο και υποκαταστήματα ανά τον κόσμο. Μετά από έρευνες δύο ετών σε έξι χώρες, για υποθέσεις ξεπλύματος παράνομων χρημάτων, τον Οκτώβριο του 1988 συνελήφθησαν 43 στελέχη της εκ των οποίων εννέα κατείχαν διευθυντικές θέσεις. Η διαδικασία ξεπλύματος, όπως αναφέρεται από τον Γρίβα (1997, σ. 242), είχε ως εξής:

«Για να επικαλυφθεί η προέλευσή του και να ξεπλυθεί το ναρκω-χρήμα ακολουθούσαν η εξής διαδικασία:

Ένα ποσό, συνήθως ενός εκατομμυρίου δολαρίων, μεταφέρεται στο υποκατάστημα της BCCI στην Τάμπα της Φλόριντα (ΗΠΑ), από κει στο υποκατάστημα της Νέας Υόρκης, εν συνεχεία στο κεντρικό της στο Λουξεμβούργο και μετά στο υποκατάστημά της στο Λονδίνο. Εκεί 'μεταμορφώνεται' σε πιστοποιητικό κατάθεσης, που, με τη σειρά του, χρησιμοποιείται σαν εγγύηση δανείου που κάνει η BCCI σε κάποια επιχείρηση-μαϊμού στις Μπαχάμες. Μ' αυτή τη μορφή, το ναρκω-χρήμα ξαναεπιστρέφει ξεπλυμένο στο αρχικό υποκατάστημα της BCCI στην Τάμπα της Φλόριντα, απ' όπου στέλνεται ως τηλεγραφική εντολή στο υποκατάστημα της Ουρουγουάης και εν συνεχεία καταβάλλεται ως ρευστό στο υποκατάστημά της στην Κολομβία. Σύμφωνα με τους ερευνητές της υπόθεσης αυτής, η διαφορά μεταξύ του αρχικού ποσού του πιστοποιητικού κατάθεσης και του δανείου που χορηγεί η BCCI σε διάφορες

επιχειρήσεις-μαϊμούδες αντιπροσωπεύει το καθαρό κέρδος της τράπεζας για τη συμμετοχή της στη διαδικασία του ξεπλύματος του ναρκω-χρήματος».

Η τράπεζα παραδέχτηκε το 1990 ότι μέσω των υποκαταστημάτων της στη Φλόριντα, ξέπλυνε 32 εκατομμύρια δολάρια και ότι είχε βοηθήσει τον Νοριέγκα να μετακινήσει 28 εκατομμύρια δολάρια, μετά την εισβολή των ΗΠΑ στον Παναμά. Για τις κατηγορίες αυτές παραπέμφθηκε στα δικαστήρια. Σύντομα, όμως, οι κατηγορίες αποσύρθηκαν και της δόθηκε 'άφεση αμαρτιών' από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, μετά από διαπραγματεύσεις και καταβολή προστίμου 14 εκατομμυρίων δολαρίων. Σύμφωνα με κριτική που άσκησε στον αρμόδιο Υπουργό η Υποεπιτροπή της Γερουσίας για τα Ναρκωτικά και την Τρομοκρατία, η τράπεζα ξεμπέδευσε ανώδυνα από ποινικές διώξεις και έλαβε 'συγχωροχάρτι', πληρώνοντας στην αμερικανική κυβέρνηση ένα μέρος από τα κέρδη διακίνησης ναρκωτικών (Dorn, Murji & South, 1992)⁷.

Όταν τα νομότυπα, πλέον, χρήματα επενδυθούν σε νομιμοφανείς δραστηριότητες, έχουν τη δυνατότητα να παίξουν έναν ισχυρότατο, ακόμη, ρόλο στη διαφύλαξη και προώθηση των συμφερόντων εκείνων που τα δημιουργήσαν. Δεν αναφερόμαστε, πια, σε 'μικροποσά' που ξεπλύθηκαν μέσα από το ταμείο μιας ψαροταβέρνας και στη συνέχεια μπορεί να έγιναν ένα πολυτελές σπίτι ή έστω μία πολυκατοικία, αλλά σε ποσά που έχουν τη δύναμη να επηρεάζουν την κοινή γνώμη και την κυβερνητική πολιτική μιας χώρας.

Μία αδρή επένδυση, για παράδειγμα, σ' ένα ισχυρό μέσο μαζικής ενημέρωσης, έντυπο ή ηλεκτρονικό, μπορεί κάλλιστα -πέρα από τα άμεσα κέρδη που θα επιφέρει- να προωθήσει στην κοινή γνώμη και αντιλήψεις οι οποίες, αν υιοθετηθούν, θα εξυπηρετούν τα ευρύτερα και μακροπρόθεσμα συμφέροντα των επενδυτών. Η συνταγή είναι απλή: Κατά πρώτο, το προσωπικό που προσλαμβάνεται είναι άτομα με κύρος και πλατιά απήχηση στο κοινό. Στην πλειοψηφία τους είναι καλοπροαίρετοι άνθρωποι που δεν έχουν, συνειδητά, καμία, απολύτως, πρόθεση να παραπλανήσουν την κοινωνία ή να υπηρετήσουν άνομα συμφέροντα. Έχουν όμως, και άλλα χαρακτηριστικά που ολοκληρώνουν την καταλληλότητά τους. Είναι γνωστοί ως ένθερμοι 'πολέμιοι των ναρκωτικών' και υποστηρικτές της αυστηρής κατασταλτικής πολιτικής, την οποία θεωρούν ως μοναδική λύση, επειδή έχουν περιορισμένες γνώσεις και έλλειψη σφαιρικής άποψης για την ουσία του προβλήματος. Αυτοχρίζονται 'ειδήμονες' ενώ στην ουσία είναι φερέφωνα της παραπληροφόρησης, γιατί βλέπουν τον περιορισμό της καταστρεπτικής λαίλαπας των 'ναρκωτικών' μέσα από το παραμορφωτικό πρίσμα που δημιουργεί η φοβία και η παράνοια. Με άλλα λόγια, είναι κι αυτοί θύματα της πλύσης εγκεφάλου που με επιτυχία εξασκεί η απαγορευτική πολιτική τα τελευταία εκατό χρόνια. Έτσι, με τη συμβολή τους στη *διαμόρφωση* και *ενίσχυση* των ιδεών αυτών στην κοινωνία, διασφαλίζουν και τα συμφέροντα εκείνων που καρπώνονται από την ισχύουσα κατάσταση της απαγόρευσης.

Με παρόμοιους τρόπους τα νομότυπα χρήματα μπορούν, μέσω διαφανών ή αδιαφανών δωρεών, να στηρίζουν πολιτικούς και κόμματα που έχουν ενστερνιστεί και προωθούν πολιτικές παράλληλες των συμφερόντων τους. Ας σημειωθεί, ότι οι χρηματοδότες δεν προωθούν, άμεσα, ούτε τις πολιτικές των κυβερνήσεων ούτε την προπαγάνδα των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Απλά, στηρίζουν τα πρόσωπα εκείνα που ήδη έχουν υιοθετήσει αυτές τις απόψεις και διαθέτουν τη δύναμη και το κύρος να τις προωθήσουν.

Οι 'σταυροφόροι' της ηθικής

Μια άλλη μερίδα πολιτών είναι εκείνη που έχει και άλλα κίνητρα, πέρα από την προφανή καλή τους διάθεση να βοηθήσουν στην παρούσα κατάσταση. Συχνά, ιδιοτελείς σκοποί καλύπτονται πίσω από ευγενείς προθέσεις. Κατά τον Becker (1966) οι πολίτες αυτοί είναι οι λεγόμενοι *σταυροφόροι* ή *επαγγελματίες* της ηθικής. Έχουν την πρόθεση να συμβάλουν στην καταπολέμηση της 'μάστιγας των

⁷ Αναφέρεται από τον Γρίβα, 1997.

ναρκωτικών', και δημιουργούν μικρές αυτό-χρηματοδοτούμενες οργανώσεις υπό μορφή ομάδων ή συλλόγων. Μέσω αυτών διοργανώνουν διαλέξεις, σεμινάρια, τηλεοπτικές συνεντεύξεις και, γενικότερα, 'εκστρατείες κατά των ναρκωτικών'. Ο μοχλός που χρησιμοποιούν για την επίτευξη των σκοπών τους είναι ο εκφοβισμός της κοινής γνώμης, μέσω της κινδυνολογίας και της παραπληροφόρησης. Σταδιακά, ανάλογα με το ζήλο και τη δυναμικότητα των μελών τους, και αφού ενισχύσουν την κοινωνική τους βάση, κάποιοι από αυτούς τους μικρούς συλλόγους κατορθώνουν και μεταμορφώνονται σε τεράστιους 'οργανισμούς σωτηρίας'. Εδραιωμένοι, πλέον, στην κοινωνία θα τροφοδοτούνται από δωρεές καλοπροαίρετων, αλλά τρομοκρατημένων πολιτών και από κρατικές επιχορηγήσεις.

Μια ουσιαστική επίλυση του ζητήματος, που θα μπορούσε να επιφέρει μια συνετή επανεξέτασή του, θα σήμαινε γι' αυτούς μείωση των επιρροών τους, των πόρων τους, ακόμα και την εξάλειψη των λόγων ύπαρξής τους. Λογικό είναι, λοιπόν, να μην επιθυμούν κάτι τέτοιο. Έτσι, χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της γλαφυρής παρουσίας της 'μάστιγας των ναρκωτικών', από τη μια, σε συνδυασμό με τη διογκωμένη περιγραφή της προσπάθειας και της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων τους, από την άλλη, όχι μόνο αιτιολογούν την παρουσία τους, αλλά δημιουργούν και επιπλέον ερείσματα για την προσέλκυση περισσότερων πόρων. Και το πρόβλημα συνεχίζει να υφίσταται και να μεγαλώνει, και οι ίδιοι να επεκτείνονται σε δραστηριότητες.

Πού πάμε;

Στην Ελλάδα τα πράγματα δεν φαίνεται να είναι καθόλου καλύτερα, παρά τις σημαντικές προσπάθειες που έχουν γίνει και συνεχίζονται να γίνονται. Από τη σύσταση του Ο.Κα.Να.⁸, το 1993, έχουν παρατηρηθεί σημαντικές πρόοδοι στην υλοποίηση προγραμμάτων πρόληψης, θεραπείας και υποκατάστασης, σχεδόν σε όλη την Ελλάδα. Η υλοποίηση προγραμμάτων τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα έχει δει ραγδαία εξέλιξη. Έχουμε ξεφύγει από το, σχεδόν, ερημικό τοπίο που επικρατούσε τις δεκαετίες του '70 και '80, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν υπάρχουν περιθώρια για περαιτέρω πρόοδο. Πρέπει να αναγνωριστεί, επίσης, πως ο χρήστης στη χώρα μας αντιμετωπίζεται πιο ανθρώπινα σήμερα από την πολιτεία και τους πολίτες απ' ό,τι στο παρελθόν.

Παρά τις προσπάθειες, όμως, οι αριθμοί χειροτερεύουν αντί να βελτιώνονται. Τι γίνεται; Ή στραβός είν' ο γιαλός ή στραβά αρμενίζουμε. Σύμφωνα με στοιχεία του Ο.Κα.Να., που δόθηκαν στην δημοσιότητα στις 26 Ιουνίου 2000, 'ημέρα κατά των ναρκωτικών', η Ελλάδα κατείχε τη δεύτερη θέση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μετά την Ιρλανδία, σε θανάτους προερχόμενους από ψυχοδραστικές ουσίες⁹, ανά ένα εκατομμύριο πληθυσμού. Την ανακοίνωση αυτή μπορεί να την ερμηνεύσει κανείς εξετάζοντάς την από δύο διαφορετικές οπτικές γωνίες: Πρώτο, ο νους του ανυποψίαστου πολίτη, κάλλιστα, μπορεί να στραφεί και να σκεφτεί πως το 'πρόβλημα των ναρκωτικών' είναι πολύ σοβαρό, έχει επιδεινωθεί τα τελευταία χρόνια, και θα έπρεπε η κοινωνία και η πολιτεία να πάρουν αυστηρότερα κατασταλτικά μέτρα για την καταπολέμησή του, και -γιατί όχι- να εφαρμοστούν περισσότερα προγράμματα πρόληψης και θεραπείας. Και δεύτερο, κάποιος άλλος, ίσως λιγότερο ανυποψίαστος, να δει την ανακοίνωση αυτή ως μία έμμεση αποδοχή της αποτυχίας μιας πολιτικής που πεισματικά ακολουθείται, με διάφορες παραλλαγές, τον 20^ο αιώνα. Πιθανόν, επίσης, να προβληματιστεί και να αναλογιστεί, γιατί να παραμένουμε πιστοί σε μια πολιτική που κάθε άλλο παρά βελτίωση έχει επιφέρει στην κατάσταση; Κατασταλτικά μέτρα και προγράμματα εναλλάσσονται το

⁸ Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών.

⁹ Ο αριθμός των θανάτων από ψυχοδραστικές ουσίες κατ' έτος σε μια χώρα, είναι ένας δείκτης προσδιορισμού του συνόλου των χρηστών, που μπορεί, επίσης, να συγκρίνεται με εκείνους μιας άλλης χώρας κατ' αναλογία πληθυσμού.

ένα μετά το άλλο, χωρίς να έχουμε δει φως στο τούνελ. Μήπως είναι καιρός να δούμε τα πράγματα με νηφαλιότητα και λογική ή μήπως έχουμε εγκλωβισθεί στην προπαγάνδα της κινδυνολογίας και μας διακατέχει ο φόβος της διαφορετικής θεώρησης των πραγμάτων;

Σήμερα, όπως έχουν τα πράγματα, οι τηλεοράσεις και οι εφημερίδες παρουσιάζουν τα γεγονότα συλλήψεων ή θανάτων που σχετίζονται με τις ουσίες, με συναισθηματικό τρόπο, έτσι, ώστε να διεγείρεται η κοινή γνώμη είτε κατά των ουσιών είτε κατά των εμπόρων. Οι ουσίες κάθε άλλο παρά υπεύθυνες είναι για την κατάσταση, και οι έμποροι βρίσκουν πρόσφορο έδαφος να κάνουν τη δουλειά τους. Ρεπορτάζ που να ερευνούν, για παράδειγμα, τα αίτια του φαύλου κύκλου, το ξέπλυμα του μαύρου χρήματος, το λαθρεμπόριο ή τη διαφθορά, απαιτούν σιδεροκέφαλους παραγωγούς και λεοντόκαρδους δημοσιογράφους και, δυστυχώς, σπάνια αυτά τα προγράμματα πραγματοποιούνται ή βλέπουν το φως της δημοσιότητας. Απλά, έχει γίνει συνήθεια να ονομάζεται η ηρωίνη ‘μάστιγα’ ή ‘λευκός θάνατος’, και μοιάζει έτσι σαν να γίνεται προσπάθεια, τάχατε, να ξορκίσουμε το κακό που μας βρήκε.

Οι απόψεις και οι ανακοινώσεις των ειδημόνων και μη δεν εμπνέουν καθόλου αισιοδοξία. Όταν σημειωθεί κάποια έξαρση θανάτων που οφείλονται στις ουσίες, όπως συμβαίνει τακτικά, συγκαλούνται έκτακτα συμβούλια και τηλεοπτικά ‘panels’, προσπαθώντας να προσδιορίσουν τα αίτια και να προτείνουν λύσεις. Συνεχώς ανακυκλώνονται τα ίδια και τα ίδια, και έχουν φτάσει να ακούγονται, πλέον, σαν τις παρατηρήσεις των αστρονόμων γύρω από τις κινήσεις των άστρων, στις οποίες αδυνατούν να παρέμβουν και ν’ αλλάξουν την τροχιά τους¹⁰.

Οι δηλώσεις των πολιτικών κάνουν έκδηλη την ανησυχία και την αμηχανία τους, και περιορίζονται έτσι σε γενικολογίες και ευχολόγια. Μας λένε, επίσης, ότι πρέπει να μάθουμε να ζούμε με τα ‘ναρκωτικά’, αναγνωρίζοντας, έμμεσα, την αδυναμία του παρόντος συστήματος να αλλάξει τη ροή των πραγμάτων. Αδυνατούν να δουν -ή αγνοούν- το γεγονός πως ο άνθρωπος είχε μάθει από πολύ παλιά να ζει με τις ψυχοδραστικές ουσίες, και να τις χρησιμοποιεί ως θεραπευτικά και ψυχαγωγικά εργαλεία, να αντιπαλεύει με την κατάχρηση και, παράλληλα, να βάζει τα όρια που πλαισιώνουν τη θεμιτή χρήση.

Την κατάσταση αυτή ήρθαν να ταράξουν οι νομοθετικές ρυθμίσεις, που προήλθαν από την ταύτιση οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων με την πουριτανική ηθική. Άλλοι συνέβαλαν σ’ αυτή τη μεταστροφή καθαρά από συμφέρον, άλλοι από πιέσεις ισχυρών πολιτικών-οικονομικών κέντρων, και άλλοι από άγνοια, παρασυρμένοι από την προπαγάνδα που βασιζόταν στην κινδυνολογία και τον εκφοβισμό.

Ο αριθμός των χρηστών συνεχώς αυξάνεται, όπως αντικατοπτρίζεται από τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό θανάτων που σχετίζονται με τις παράνομες ουσίες, παρά τα ημίμετρα που κατά καιρούς παίρνουν οι κυβερνήσεις. Η κλονισμένη υγεία τους, καθώς και η οικονομική, οικογενειακή και κοινωνική τους υπόσταση επιδεινώνονται. Η κοινωνία πλήττεται από τις εγκληματικές πράξεις στις οποίες προσφεύγουν για να καλύψουν τις οικονομικές ανάγκες που απαιτεί το φτηνό στην πραγματικότητα, αλλά ακριβό στη μαύρη αγορά προϊόν. Οι διωκτικές Αρχές και τα δικαστήρια κατακλύζονται από χρήστες και μικροεμπόρους, και τα σωφρονιστικά καταστήματα ασφυκτιούν από τέτοιου είδους παραβάτες.

Αποποινικοποίηση ή όχι;

Η λύση του προβλήματος βρίσκεται στην απλή λογική, και όποιος τη διαθέτει μπορεί να σκεφτεί πώς λύνεται ο Γόρδιος Δεσμός. Εάν δεν κοπεί, το πρόβλημα θα συνεχίζει να επιδεινώνεται, και ο καθένας από εμάς, ανάλογα με τη στάση που κρατά και την επιρροή που διαθέτει στην κοινωνία, θα έχει και το

---

¹⁰ Αλληγορία που είχε πρωτοαναφέρει ο συγγραφέας Εμμ. Ροϊδης (1835-1904), για τις δικές του παρατηρήσεις στην πολιτική της εποχής του.

μερίδιο της ευθύνης του γι' αυτά που συμβαίνουν και γι' αυτά που θα συμβούν. Κάποιος μελετητής είχε περιγράψει την κατάσταση με την ακόλουθη αλληγορία: Είναι, έλεγε σε μια ομιλία του, σαν να βρισκόμαστε στην κορυφή ενός φλεγόμενου πύργου που περιστοιχίζεται από θάλασσα. Όσο συντομότερα συνειδητοποιήσουμε την κατάσταση που έχουμε εμπλακεί και πάρουμε την απόφαση να πηδήξουμε στο νερό, τόσο λιγότερες θα είναι οι απώλειές μας. Και η απόφαση αυτή βρίσκεται στη διαμόρφωση μιας συλλογικής προσπάθειας για την *άρση* του νομικού καθεστώτος της επιλεκτικής απαγόρευσης, που δεσπόζει στη διαχείριση των ψυχοδραστικών ουσιών και ξεκίνησε σιγά-σιγά πριν από εκατό περίπου χρόνια.

Μια τέτοια απόφαση, έστω και σταδιακή, θα *τραβούσε* το χαλί κάτω από τα πόδια όλων εκείνων που λυμαινούνται το καθεστώς της απαγόρευσης. Θα έκανε τις ουσίες λιγότερο ελκυστικές, γιατί θα τις *απογύμωνε* από την 'αίγλη' και τη 'σαγήνη' που τους προσδίδει η παρανομία. Θα μπορούσε το κράτος, μ' αυτό τον τρόπο, να έχει κύριο έλεγχο και να εφαρμόζει ουσιαστικά και ελέγξιμα προγράμματα πρόληψης και θεραπείας των εξαρτημένων. Οι θάνατοι από ουσίες θα *μειωνόντουσαν* κάθετα, γιατί οι περισσότεροι από αυτούς είναι άμεσα συνυφασμένοι με το νομικό καθεστώς που τις διέπει. Οι θάνατοι από ηρωίνη, για παράδειγμα, στην πλειοψηφία τους προέρχονται είτε από υπερβολική δοσολογία άγνωστης καθαρότητας ηρωίνης, είτε από τις τοξικές αντιδράσεις που προξενούν τα νοθεύματα¹¹. Η *υγιεινή* των χρηστών θα αναβαθμιζόταν και, κυρίως, θα μειωνόταν η διάδοση λοιμωδών ασθενειών, όπως οι διάφορες μορφές *ηπατίτιδας* και το *σύνδρομο ανοσολογικής ανεπάρκειας (AIDS)*. Η *κινητοποίηση* των χρηστών για *απεξάρτηση*, κάτω από ανθρώπινες συνθήκες και όχι κάτω από αυτές της περιθωριοποίησης, θα είχε, σίγουρα, ουσιαστικότερα αποτελέσματα. Η *διάθεσή* τους για μια πιο δημιουργική ζωή θα είχε περισσότερες πιθανότητες να αναπτρωθεί εάν είχαν μια πιο ανθρωπινή αντιμετώπιση. Η *κοινωνία* θα απαλασσόταν από την εγκληματικότητα στην οποία αναγκάζονται να προσφεύγουν οι χρήστες για να εξασφαλίσουν τα υπέρογκα ποσά που απαιτεί μια παράνομη συνήθεια. Οι διωκτικές, δικαστικές και σωφρονιστικές Αρχές θα μπορούσαν να επιδοθούν καλύτερα στην *πάταξη της πραγματικής εγκληματικότητας* και όχι να κατακλύζονται από υποθέσεις που θα μπορούσαν να αντιμετωπισθούν με νηφαλιότητα και σώφρονα λογική.

Ένα από τα πιο πρόσφατα *τολμήματα* αποποινικοποίησης των ψυχοδραστικών ουσιών είναι αυτό που συμβαίνει στην Ελβετία από τις αρχές της δεκαετίας του '90. Το 1992 η ομοσπονδιακή κυβέρνηση της Ελβετίας αποφάσισε, κάτω από αυστηρές προδιαγραφές, την *ελεγχόμενη χορήγηση ηρωίνης*, σε άτομα με έντονα προβλήματα συνυφασμένα με την εξάρτηση από την ουσία. Όπως αναφέρεται στην έκθεση της επιτροπής Roques (2001), σκοπός της πιλοτικής προσπάθειας ήταν η αποδυνάμωση της μαύρης αγοράς, η *απαγκίστρωση* των χρηστών ηρωίνης από την εκμετάλλευση των εμπόρων, η βελτίωση της υγείας και της ψυχοκοινωνικής τους κατάστασης, η *αναχαίτιση* της εξάπλωσης των μολυσματικών ασθενειών, και η *μείωση* της εγκληματικότητας και της πορνείας μεταξύ των εξαρτημένων.

Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε σε 15 πόλεις της Συνομοσπονδίας της Ελβετίας. Εκεί ιδρύθηκαν *άρτια* οργανωμένα και στελεχωμένα κέντρα, όπου θα μπορούσε να χορηγείται ελεγχόμενα η ηρωίνη, μέχρι και σε *πενήντα* εξαρτημένα πρόσωπα από το κάθε κέντρο. Οι εξαρτημένοι εντάσσονταν στα κέντρα μετά από αξιολόγηση που είχε ως κριτήρια επιλογής τα ακόλουθα: Πρώτο, την επικινδυνότητα επιδείνωσης της υγείας του χρήστη από λοιμώξεις, σημαντική απώλεια βάρους, *απόπειρες αυτοκτονίας*, κ.ά. Δεύτερο, τη διατάραξη της δημόσιας τάξης, από *παραβάσεις* και πορνεία, για την εξασφάλιση χρημάτων. Τρίτο, το μέγεθος της χρήσης και το βαθμό εξάρτησης. Και τέταρτο, την *αδυναμία* του χρήστη να ενταχθεί σε πρόγραμμα υποκατάστασης με μεθαδόνη, τουλάχιστον μετά από δύο αποτυχημένες προσπάθειες.

Οι χρήστες *έπαιρναν* την ηρωίνη καθημερινά, τρεις φορές την ημέρα, μέσα σε

---

¹¹ Μεταξύ των χρηστών η τοξική αντίδραση ονομάζεται και 'ντέρτι', από την Αγγλική λέξη 'dirty', που σημαίνει βρόμικο, ακάθατο.

προκαθορισμένα χρονικά διαστήματα. Η χρήση γινόταν στο χώρο του κέντρου από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους ή από κάποιον νοσηλευτή ο οποίος ήταν πάντοτε παρών για να δίνει συστάσεις υγιεινής. Προς αποφυγή υπερδοσολογίας απαγορευόταν η παράλληλη χρήση άλλων οπιούχων. Κάτι τέτοιο επιβεβαιωνόταν μετά από τακτικές εξετάσεις και συνεντεύξεις. Πέρα από τη χορήγηση ηρωίνης, τα άτομα απολάμβαναν πλήρη ιατρική και ψυχολογική φροντίδα, μέσα σ' ένα ζεστό και φιλικό περιβάλλον.

Το κόστος του προγράμματος υπολογίστηκε ότι ήταν 350 γαλλικά φράγκα ανά άτομο την ημέρα. Το ποσό αυτό, μετά από συγκριτικές μελέτες, υπολογίστηκε ότι ήταν κατά πολύ χαμηλότερο από εκείνο που θα κόστιζε στον κρατικό κορβανά εάν ο χρήστης δεν είχε ενταχθεί στο πρόγραμμα και συνέχιζε τις παράνομες δραστηριότητές του. Πρώτο, γιατί οι δαπάνες της ιατρικής μέριμνας που συνεπάγεται η χρήση νοθευμένης ηρωίνης είναι κατά πολύ αυξημένες, λόγω της αντιμετώπισης των λοιμώξεων και των υπερβολικών δοσολογιών. Και δεύτερο, η παραβατική συμπεριφορά, στην οποία εμπλέκονται οι χρήστες για την εξασφάλιση μεγάλων ποσών που απαιτεί η μαύρη αγορά, συνεπάγεται ζημιές, απώλειες, συλλήψεις, δικαστήρια και φυλακίσεις.

Τα αποτελέσματα του εγχειρήματος ανακοινώθηκαν το 1998 από τον γιατρό Annie Mino και τους συνεργάτες του, και συνοψίζονται στην αναφορά της επιτροπής Roques (2001), ως εξής:

«• Οι ασθενείς εγκατέλειψαν την αναζήτηση παράνομης ηρωίνης και δεν χρησιμοποιούν πλέον βενζοδιαζεπίνες.

• Υπήρξαν σημαντικές βελτιώσεις στη γενική κατάσταση των ασθενών όπως και στην κοινωνικοποίησή τους. Μειώθηκαν πολύ οι απόπειρες αυτοκτονίας και οι ποινικώς κολάσιμες επιθετικές πράξεις, πράγμα το οποίο έγινε αντιληπτό και από τον γενικό πληθυσμό.

• Η βελτίωση της κατάστασης των ασθενών και η αίσθηση ότι έχουν ξεφύγει από τις αποτυχίες των προηγούμενων προγραμμάτων -συμπεριλαμβανομένης και της μεθαδόνης- τους ωθούν να κάνουν νέες προσπάθειες με τα παραδοσιακά προγράμματα.

• Ο αριθμός των θανατηφόρων επεισοδίων υπερβολικής δόσης μειώθηκε δραστικά. Στη Γενεύη από 26 το 1996 σημειώθηκαν 7 το 1997.

Αυτά είναι τα θετικά σημεία. Αντίθετα, σημειώθηκαν τα εξής:

• Η πολλαπλή κατανάλωση ψυχοτρόπων ουσιών (εκτός από ηρωίνη και βενζοδιαζεπίνες) και η πορνεία παρέμειναν σε σταθερά επίπεδα.

• Δεν βελτιώθηκε η κατάσταση επανένταξης στον κόσμο της εργασίας» (σ. 422-3).

Πέρα από τη βελτίωση της υγείας των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα, παρατηρήθηκε και μια γενικότερη ευεξία. Αυτή ήταν μάλλον «το αποτέλεσμα της μεγάλης φροντίδας και προσοχής, που τους δόθηκε σ' αυτά τα κέντρα, παρά η χορήγηση ηρωίνης» (σ. 423). Δεν μπορεί να παραβλεφθεί το γεγονός ότι έπαψαν τα άτομα αυτά να αντιμετωπίζονται σαν εγκληματίες, και ανατράπηκε σημαντικά η κατάσταση περιθωριοποίησής τους.

Βέβαια, όπως αναγνωρίζει και η ίδια η επιστημονική ομάδα που είναι επικεφαλής του προγράμματος, είναι πολύ σύντομα να αξιολογηθεί αυτή η προσπάθεια και να βγουν συμπεράσματα. Δεν παύει, όμως, να είναι ένα πείραμα που θα κρατήσει στραμμένη την προσοχή μας επάνω του για αρκετά από τα επόμενα χρόνια. Έχουμε να διδαχθούμε πολλά από τον τρόπο της εφαρμογής του, την αξιοπιστία των πλεονεκτημάτων του και από τα πιθανά λάθη του. Δεν είναι καθόλου παράξενο που μια τέτοια τολμηρή προσπάθεια επιχειρήθηκε από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση της Ελβετίας. Όπως είναι γνωστό, η Ελβετία είναι μια ανεξάρτητη χώρα που δεν δεσμεύεται από συμμαχίες και πολύ δύσκολα δέχεται εξωτερικές επιρροές. Έτσι, η αντιναρκωτική δαιμονολογική προπαγάνδα δεν βρίσκει εύκολα εύφορο έδαφος, και μπορούν να εφαρμόζονται εναλλακτικές πολιτικές που αποβλέπουν στο συλλογικό όφελος, χωρίς προκαταλήψεις και επιρροές από ξένα συμφέροντα.

Κλείνοντας το Πρώτο Μέρος, θα ήθελα να τονίσω πως σε καμιά περίπτωση δεν υποστηρίζεται εδώ

πως η αποποινικοποίηση των ψυχοδραστικών ουσιών στην Ελλάδα θα είναι και η πανάκεια που θα θεραπεύσει τα πάντα ως δια μαγείας. Η αποποινικοποίηση της μοιχείας δεν εξάλειψε τη μοιχεία από την κοινωνία - η μοιχεία υπήρχε και θα υπάρχει. Όμως, επανατοποθέτησε το πρόβλημα στη συνείδηση του καθενός, δίνοντας έτσι βαρύτητα στις προσωπικές αρχές, παρά στις νομικές απαγορεύσεις και τα ποινικά δικαστήρια. Τα προβλήματα που έχουν συσσωρευτεί από τον προηγούμενο αιώνα με την επιλεκτική απαγόρευση των ψυχοδραστικών ουσιών είναι πολλά, και τα συμφέροντα μεγάλα, αλληλο-υποστηριζόμενα και δύσκολα θα εκριζωθούν. Απαιτείται τόλμη, σύνεση και χρόνος για να επουλωθούν οι πληγές του παρελθόντος. Μήπως θα ήταν καλύτερα να στρέψουμε την προσοχή μας -κοινωνία και επιστημονική κοινότητα- στα αίτια της εξάρτησης και όχι να ακολουθούμε την πεπερασμένη λογική του 'πονάει κεφάλι, κόψει κεφάλι'; Για να γίνουν όλα αυτά, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η *μεταστροφή της κοινής γνώμης* από την κινδυνολογία στη σύνεση και τη λογική, με τεκμηριωμένες ενημερωτικές παρεμβάσεις της επιστημονικής κοινότητας από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Όταν η κοινωνία κατανοήσει το έγκλημα που διαπράττεται εις βάρος της, τότε - και μόνο τότε- θα ασκήσει πιέσεις για να απαιτήσει κάθαρση και αλλαγές στην πολιτική που εφαρμόζεται στις ουσίες.

Ας αναλογιστούμε, για παράδειγμα, τις περιπτώσεις καταχρήσεων της αλκοόλης, μιας νόμιμης ουσίας, η οποία είναι η αιτία αρκετών οργανικών, ψυχολογικών, οικογενειακών και κοινωνικών προβλημάτων. Αυτά, αν και είναι σημαντικά, συμβαίνουν σ' ένα μικρό ποσοστό του συνόλου εκείνων που πίνουν, ακόμη και αν το άτομο βρίσκεται σε ομάδα υψηλού κινδύνου, όπως έδειξε πολυετής μελέτη των ερευνητών Vaillant και Milofsky (1982). Στο σύνολό τους έχουν λιγότερες επιπλοκές από εκείνα της ηρωίνης, όχι γιατί η μια ουσία είναι αθώοτερη από την άλλη (Μαρσέλος, 1986 * Roques, 2001), αλλά επειδή, τα προβλήματα που προκύπτουν από την κατάχρηση αλκοόλης δεν επιδεινώνονται από κάποιο καθεστώς που θα έβγαζε τους πότες στην παρανομία. Έτσι η κατάσταση γίνεται κατά πολύ περισσότερο ελέγξιμη και ευκολότερη στη διαχείρισή της.

Μπορούμε να φανταστούμε τα τεράστια προβλήματα που θα προέκυπταν από μια αλλαγή της νομοθεσίας που θα έβγαζε το αλκοόλ και τους πότες στην παρανομία; Ενδεχομένως ναι, γιατί αυτά έχουν ήδη σκιαγραφηθεί εδώ αναλύοντας την αντίστοιχη ιστορία των οπιούχων. Επίσης, είναι γνωστά από την εποχή της ποτοαπαγόρευσης στην Αμερική τη δεκαετία του 1930, όταν βρισκόταν σε έξαρση ο πουριτανικός οίστρος, και είναι εκείνα που οδήγησαν τους Αμερικανούς στην άρση της ποτοαπαγόρευσης το 1933. Αναφερόμενη σχετικά με το θέμα της αποποινικοποίησης της ηρωίνης η Krivanek (1988a), σχολιάζει:

« Στο βαθμό που μπορούμε να γενικεύουμε από τη μια ουσία στην άλλη..., εάν η ηρωίνη ήταν ελεύθερα προσιτή όπως είναι τώρα το αλκοόλ, μια σημαντική μερίδα από τις ομάδες υψηλού κινδύνου θα ανέπτυξε σοβαρά προβλήματα. Σε καμιά περίπτωση, όμως, τέτοια προβλήματα δεν θα έπαιζαν ρυθμιστικό ρόλο. Επιπλέον, τα περιστατικά θα μπορούσαν να μειωθούν δραστικά αν, αφενός, στρέψαμε την προσοχή μας στους παράγοντες που εκθέτουν μια ομάδα σε υψηλό κίνδυνο και, αφετέρου, παρείχαμε επαρκή βοήθεια [σ' εκείνους που την έχουν ανάγκη] και παρακίνηση στην αποδοχή της. Σε τελική ανάλυση, τα προβλήματα με την ηρωίνη θα ήταν πολύ λιγότερα από εκείνα που τώρα βιώνουμε. Θα ήταν πολύ απίθανο να είναι μεγαλύτερα, παρόλο που προβλήματα ασφαλώς θα υπάρχουν» (σ. 133).

Κοντά έναν αιώνα τώρα, είμαστε σ' έναν 'πόλεμο' που μόνο θύματα μας φέρνει. Παρ' όλα αυτά συνεχίζουμε να επιμένουμε. Πόσα χρόνια θα μας πάρει, ακόμα, να συνειδητοποιήσουμε την κατάσταση στην οποία έχουμε εμπλακεί; Μήπως είναι πια καιρός να σκεφτούμε διαφορετικές τακτικές; Ν' αφήσουμε πίσω μας τις πεπερασμένες και αποτυχημένες μεθόδους, και να ελιχθούμε ευφρόνεστερα, έχοντας πάρει τα διδάγματα που μας έδωσε η ιστορία; Η λογική μια μέρα -χωρίς αμφιβολία- θα επικρατήσει, αλλά όσο συντομότερα γίνει αυτό, τόσο λιγότερες θα είναι και οι εκατόμβες των ανθρωπίνων θυμάτων που θυσιάζονται κάθε χρόνο στο βωμό της απληστίας και του παραλογισμού που έχει εμπλακεί η κοινωνία μας.